

ŠTO JE, ZAPRAVO, OTKRIVENO NA ZAGREBAČKOM GRADECU? OBRAMBENA KULA BILA JE (I) PAVLINSKA GOSTIONICA

SREČKO LJUBLJANOVIĆ

Jedno od najvažnijih otkrića pri likom sondažnih arheoloških istraživanja, što se ovih dana obavljaju na zagrebačkom Gornjem gradu, svakako je otkriće temelja obrambene kule u jugozapadnom uglu gradskog bedema, o čemu je nedavno u *Nedjeljnom Vjesniku* opširno izvjestio voditelj radova Boris Mazić, arheolog u Muzeju grada Zagreba.

Postojanje ove kule nije bilo sporno. Ono je dokumentirano u relativno brojnim pisanim izvorima i nekoliko grafičkim prikazima srednjovjekovnog Gradeca. Ono što nas u ovom trenutku zanima jest, je li kula, osim obrambene, imala i neku drugu namjenu. Naime, postajući u XV. i XVI. st. sve siromašniji, grad nije više mogao uzdržavati sve svoje kule, već ih je davao u najam. Tako je bilo i s jednom kulom koju je gradska općina 26. siječnja 1487. ustupila pavlinskom samostanu iz Remeta da u njoj otvori gostionicu pod uvjetom da ju obnove i učvrste, a u slučaju neprijateljske opsade da ju ustupe gradu za obranu. Zauzvrat grad ih je oslobodio svih godišnjih gradskih poreza i daća te čuvanja grada (stražarenja) i tlake.

Lotrščak cijelilo otpada!

Ono što je važno za našu temu jest da je fratrima odnosno samostanu dopušteno da ubuduće smiju jednom godišnje podrum kule napuniti vinom i to vino mogu točiti i prodavati građanima i strancima. Za to će gradu plaćati svake godine jedan zlatni floren. (Usput, pavlini su do te kule došli još 1473. g., kada su je uz privolu gradskog magistrata za 28 florena kupili od literata Martina Brsteca, a ovaj ju je još 1462. g. kupio od liječnika Georgija za 20 florena).

gdje se nalazila ta pavlinska gostionica odnosno kula u kojoj je bila smještena? J. Barleu, dobrom poznavatelju povijesti remetskog samostana, bilo je jasno da se nalazila do zapadnog gradskog zida. Zbrku je unio F. Buntak, koji je držao vjerojatnijim da se gostionica nalazila u kuli Lotrščak. U razriješenju toga pitanja od pomoći je kupoprodajni ugovor iz 1463. g. Tada su izvršitelji oporuke preminulog prisežnika Petra iz Ivančića, sina Maleca, prodali njegovu kuću. Kuća se nalazila u gradu, dakle unutar gradskih zidina, blizu Mesničkih vrata i neke staze što vodi prema kapeli sv. Djevice Marije. Bila je između kuća svećenika Martina iz Bakve i nekog Franje, sina pokojnog rataru Grgru, s gornje strane, i literata Martina, provizora kurije Zagrebačke biskupije.

Iz položaja Gradeca jasno je da je gornja strana mogla biti samo sjeverna strana, pa se, dakle, Martina kuća nalazila južno od kuće prisežnika Petra. Kako u to vrijeme u Zagrebu osim Brsteca nema nijednog drugog literata imenom Mar-

BUŽANOV CRTEŽ JUŽNOG PROČELJA GRADECIA IZ 1792.: Kula srušena polovicom XIX. st.

Gradsko općina 26. siječnja 1487. ustupila je pavlinskom samostanu iz Remeta da u kuli otvori gostionicu pod uvjetom da je obnove i učvrste, a u slučaju neprijateljske opsade da ju ustupe gradu za obranu. Zauzvrat grad ih je oslobodio svih godišnjih gradskih poreza i daća te čuvanja grada (stražarenja) i tlake

OSTACI SREDNJOVJEKOVNE JUGOZAPADNE GRADSKO KULE: Je li kula, osim obrambene, imala i neku drugu namjenu

tin, izlazi da je ta južna kuća bila u vlasništvu literata Martina Brsteca, koji ju je kasnijom prodajom ustupio pavlinima. Što se u ovom izvornu Martinova kuća ne naziva kulom, može se objasniti time što je služila za stanovanje i nebitnošću njezina određena kao obrambene građevine za ova vrsta dokumenta.

Sve ovo, dakako, potpuno disqualificira vjerojatnoću da se pavlinska gostionica nalazila u kuli Lotrščak. Da jest, onda bi to sigurno bilo istaknuto ili imenom ove najpoznatije gradske luke ili barem njezinim smještanjem pokraj Malih odnosno Poljskih, a ne blizu udaljenijih Mesničkih vrata. U tom slučaju bilo bi u opisu položaja besmisleno navoditi stazu što vodi ka kapelici sv. Djevice Marije (od nje je ostao sačuvan samo okvir gotičkog prozora na istočnom zidu Hrvatskog hidrometeorološkog zavoda) pored činjenice da od Lotrščaka, jednako kao i danas, vodi jedna od najvažnijih gradačkih ulica, ona koja povezuje južno podgrađe s Trgom sv. Marka. Protiv Buntakovog mišljenja moglo bi se navesti još argumenata (npr. Lotr-

ščak ima više katova, a nema podruma), ali držimo da su i svi dovoljni da mu oduzmu vjerodostojnost.

Dakle, gdje se točno nalazila pavlinska kula? Kako to pokazuje narat Zagreba iz prve polovice XVI. st. kula se nalazila unutar gradskog zida na njegovoj zapadnoj strani, točno u kutu gdje se južni bedem lomio prema sjeveru. Vidljiva je također i na Bužanovom akvareliranom crtežu južnog gradskog zida iz 1792. g. Stajala je tu do polovice XIX. st. kada je srušena.

Gostionica s najduljim stažom

Pavlini su, kako se vidi po plaćanju godišnjeg florena, ovu gostionicu držali više od 100 godina, ali se iz sačuvane izvorne građe ne može razabrati kada je prestala raditi. Zadnji uplaćeni floren zabilježen je u gradskim računima 1590. g., no kako su idući gradski računi sačuvani tek za 1614. g., ne možemo biti sigurni da nije bio plaćen i u međuvremenu. Godine 1590. gradski magistrat i uprava samostana vodili su intenzivne razgovore o

svojim odnosima, koji su zasigurno obuhvaćali i pavlinsko pravo vinočaja u gradskoj kuli, ali ne znamo s kakvim su rezultatim ti razgovori završili. Kako su iduće godine Turci poharali samostan te zarobili i kasnije objesili njegovih 12 redovnika sasvim je vjerojatno da je 1590. g. zadnja godina djelovanja pavlinske gostionice, jer samostan nije više imao dovoljno redovnika da je održa. Ako se unatoč tomu ipak održala, onda je svakako nestala 1604. g. Te je godine, naime, opet došlo do žestokih sukoba između Gradeca i pavlina, koji su kulminirali nasiljima i okupiranjem samostanskih zemalja od strane Gradeca.

Pavlinska gostionica, dakle, postojala je na mjestu gdje je otkriven njezin podrum najmanje 103, a najviše 117 godina, pa je po tome zasigurno jedna od zagrebačkih gostionica s najduljim »stažom«. I ne samo to.

Ona je ujedno i prva zagrebačka gostionica za koju znamo gdje se točno nalazila. Te okolnosti, držimo, zaslužuju da se ovo mjesto dostojno obilježiti.

KULTURNE DEVASTACIJE U HRVATSKOJ

STRUČNI UDAR NA SPOMENIKE KULTURE

MARINA TENŽERA

Kakvo se to barbarstvo događa sa Kužnim pilom – kulturnim spomenikom kulture grada Požege?

Kako nam je kazao pomoćnik ministra za zaštitu okoliša i prostorno uređenje Zlatko Uzelac, ugledni povjesničar umjetnosti, skandal je eksplodirao početkom ove godine u lokalnim tiskovnim izdanjima te (kratko) na TV-u, što znači da šira javnost, ali i struka tek djelomično doznaje o kulturnim devastacijama. Nije samo pitanje zašto prijeti propast požeškog spomenika, ističe Uzelac, već se prije svega treba pitati zašto već 12 godina stoje skele na portalu Crkve sv. Marka u Zagrebu – na trgu gdje su Sabor i Vlada. Skulpture s portala se nalaze u Hrvatskom restauratorskom zavodu. Ako se javnost i struka ne pita zašto je to tako na Trgu sv. Marka, kako će se tek pitati što se događa na požeškom trgu – najvećem srednjovjekovnom trgu na kojem je smješten Kužni pil, tvrdi Uzelac.

Isti ti ljudi iz Hrvatskog restauratorskog zavoda gdje su kipovi sv. Marka i što »uređuju« Kužni pil, su 36 godina držali zatvorenu za javnost u skelama najvrednijem gotičkom crkvi u Slavoniji, Dominikansku crkvi u Požezi, da bi na kraju balade bio isporučeni oklaštreni spomenik, danas opet zatvoreni za javnost, kaže Uzelac. Na tom je spomeniku renesansna kamena arkada prežbukana, kvazigotički strop spušten za pola metra no što je izvorno bio, a do danas nikakvi rezultati istraživanja nisu objavljeni, kao niti cjelovita valorizacija crkve. Što reći

kada se na istom tom trgu romanički portal iz 30-ih godina 13. stoljeća koji je bio dijelom istražen i objavljen, bez projekta obnove tobože restaurira (a pri tome se neovlašteno koristi i crtež iz istraživanja Zlatka Uzelaca), devastirajući sve njegove bitne karakteristike?

Kakva sudbina čeka Kužni pil?

Isti ti ljudi zaslužni za navedeno, već 10 godina tvrde da se spomenik Kužni pil ne može restaurirati nego da se može ili konzervirati ili replicirati, iako se dotični zovu Restauratorski zavod a ne Replikatorski ili Konzervatorski zavod, ističe Uzelac. Pri tome »stručnjaci« nisu u stanju definirati što bi se to moglo konzervirati ili što bi se trebalo replicirati. I sada ponovno bez projekta obnove koji bi prošao stručnu i javnu raspravu i nezavisne recenzije, kreću u namjeravani poduhvat tobožnjeg repliciranja – rušenja spomenika i navodnog postavljanja buduće njegove replike, tvrdeći da je on u tako lošem stanju da nema druge nego da ga se razreže i na njegovo mjesto postavi kopija!

Budući da postoji žestoki otpor građana i grada Požege, oni sada tvrde da to nije vlasništvo grada i građana, nego države. Bilo bi zanimljivo vidjeti, kaže Zlatko Uzelac, kako bi mogli uz tu tvrdnju priložiti i vlasnički list. Spomenik su, upozorava, svojim sredstvima podigli građani Požege 1746. točno na 10. godišnjicu strašnog pomora od kuge, od kojeg je umrlo pola građana. Od 3000 ljudi ostalo je 1500 koji su svojim skromnim sredstvima po-

stavljene su skele ciljano konstruirane tako da omogućuje demontiranje spomenika daleko od očiju građana Požege – jer bi skele demontaža izazvala žestok otpor! Skela je iznajmljena na tri godine i plaćena 350.000 kuna. Skela omogućava pristup restauriranju spomenika, već je idealna za demontažu sve pod »firmom« istražnih radova provedenih u cilju dokazivanja teškog stanja spomenika što je neosporno. Spomenik je, ističe Uzelac, dodatno teško oštećen što je dodatni razlog da »ga se ne može restaurirati«.

»Prije no što sam se zaposlio u Ministarstvu zaštite okoliša i prostornog uređenja radio sam u Institutu za povijest umjetnosti na izradi Konzervatorske studije za cijelu Požežu, gdje sam istraživao baš taj spomenik«, ističe Uzelac. »Institut je nedvosmisleno ukazao na krajnje manjkavosti elaborata tadašnjeg Restauratorskog zavoda Hrvatske i ukazao na nužnost restauracije spomenika. Prije tri godine uspostavljen je odbor na razini grada u kojem sam imenovan kao i kolege iz Restauratorskog zavoda. Odbor se odlučio za rušenje spomenika i izradbu replike čemu sam se žestoko usprotivio. Temeljni stav Instituta za povijest umjetnosti, uostalom, potvrdila je i rasprava u Društvu povjesničara umjetnosti Hrvatske. Unatoč tome sada Hrvatski Restauratorski zavod obnavlja ambiciju da spomenik Kužni pil treba rušiti i da se ne može restaurirati. Taj će prijedlog biti upućen Vijeću Ministarstva kulture kao jedini mogući. Pitam se što će odlučiti Vijeće?« – zaključuje Uzelac.

Skriven od očiju građana

Sve se to govori u želji pobijanja mogućnosti restauriranja spomenika. Unatoč tome, izrađena su dva elaborata ciljana usmjerena prema dokazivanju da je spomenik nemoguće restaurirati i da je potrebno izraditi repliku. Prije dvije godine, kaže Uzelac,

Skandal s kulturnim požeškim spomenikom kulture Kužnim pilom eksplodirao je početkom godine. Već 10 godina stručnjaci Hrvatskog restauratorskog zavoda tvrde da se spomenik ne može restaurirati, nego da se može ili konzervirati ili replicirati, iako se dotični zovu Restauratorski zavod, a ne Replikatorski ili Konzervatorski zavod. Tvrdi se da spomenik nije vlasništvo grada i građana, nego države. Što će odlučiti Vijeće Ministarstva kulture?

SKELE VEĆ PUNIH DVANAEST GODINA: Crkva sv. Marka

ZABORAVLJENOM SPOMENIKU PRIJETI PROPAST: Kužni pil u Požezi

UMJETNIČKA FOTOGRAFSKA BAŠTINA U SVIJETU JE SVE CJENJENIJA. A U HRVATSKOJ?

FASCINACIJA CRNO-BIJELIM

Na hrvatskom antikvarnom tržištu ponekad se susretamo s povijesnom i umjetničkom fotografskom baštinom koja se može dobiti za bagatelu, jer fotografija jednostavno nije u modi pa nije ni zanimljiva...

su izdržale sve estetske provjere pa i one od svjetskog ugleda. No, koliko je poznato, do danas niti u jednoj od privatnih galerija nije bio pokazan bilo kakav interes da se upriklči, pa čak i manja izložba fotografija, što nas navodi na pomisao da u svijetu galerista smatraju fotografiju nedovoljno komercijalnom.

Dijelimo mišljenje onih koji zastupaju stav da ne treba baš sve vrijednosno valorizirati odnosno komercijalizirati, no postupne ponude na tržištu umjetninama vjerujemo spasiće bi propadanje i ospiranje i ono malo privatnih i očuvanih kolekcija, koje nisu imale tu sreću da budu na izvoru društvenih sredstava.

Tako se primjerice na našem antikvarnom tržištu susrećemo s povijesnom i umjetničkom fotografskom baštinom koja se može dobiti za bagatelu, jer fotografija jednostavno nije u modi pa nije ni interesantna. U zemljama bogatijeg društva galerije si čak mogu priuštiti ugodne sponzore koji bogato doniraju kulturne potrebe i sadržaje. No, ipak se tržišno valorizira sve ono što pobuđuje interes publike. Do koje mjere postoji zanimanje za umjetničku fotografiju vani, možemo vidjeti na primjeru koji baš i nije najsretniji izbor, komparirati naše i američko tržište, ali pruže sliku organiziranog tržišta koje iz ovog ili

onog razloga cijeni umjetničku fotografiju i to naročito crno bijelu. »Fascinacija crno bijelim« nazvana je prošlogodišnja aukcija koju je londonski Kristie's organizirao u New Yorku. Procjenjuje se da se na toj dražbi istrlžilo između tri i pet milijuna dolara samo na crno bijelim fotografijama. Riječ je dakako o radovima poznatih fotografa koji su se između ostalog bavili modnom fotografijom i snimanjem poznatog svijeta.

Cijene koje su za nas nezamislive

Fotografija pod naslovom »Studija o slonovači« autora Horsta P.

Horsta (1906.-1999.), koji se proslavio koristeći magičnu igru svjetla i sjene, izrađena u tehnici srebrenog jodida 1987. g., dimenzije 45x35,5 cm, s predaukcijskom procjenom 33.750- 50.250, postigla je na aukciji 42.300 kn. Fotografija »Round the Clock« istog autora, s potpunom na poleđini dimenzija 44,5x35,5 cm, ponuđena je u preprodaju za istu sumu a postigla je 45.000 kn. Fotografija »Žena sa ružama oko ruke« fotografa Irvina Penna, snimljena 1950., na aukciji je postigla zavidnu cijenu od 220.000 kn, na poleđini slike stoji datum i broj 40/40. Slika predstavlja tada vrlo popularni Vogueov

model Lisu Fonssagrives-Penn koja se tih godina udala za poznatog fotografa.

Za 78.000 kn otišla je fotografija autora Herberta Lista (1903.-1957.) na kojoj pozira Pablo Picasso ispred svoje slike »La Cuisine«. Fotografija je snimljena 1948., također u tehnici srebrenog jodida. Fotografija Roberta Franka (1924.) izrađena u tehnici srebrenog jodida pod nazivom »Rodeo Cowboy, Madison Square Garden« snimljena 1955. g kao jedan od kulturnih simbola Amerike – objavljena je još u svoje vrijeme u gotovo svim relevantnim časopisima i magazinskim svijeta – prodana je na Christie's-ovoj aukciji za zavidnih 141.000 kn.

Američka slikarica Barbara Morgan (1900.-1992.) koja se između ostalog bavila i fotografijom, te je ostvarila cikluse posvećene djeci i suvremenom baletu, autorica je fotografije s nazivom »Marta Graham-Poruka svijetu«, snimljena 1940. Fotografija je izrađena u tehnici

srebrih soli, a postigla je cijenu od 42.500 kn.

Fotografsku tehniku pri kojoj se kao senzibilizator koristi srebri jodid, i jedna je od najstarijih fotografskih tehnika, još i danas koriste vješt umjetnici kada žele izbjeći raster odnosno zrnasti dojam na slici. Ovim se tehnikom postiže vidljiva igra svjetla, bijelog papira i baršunasti sloj tamnih sjena. Kod nas se ova tehnika koristila sve do šezdesetih godina u periodičnim tiskovinama, a naročito su ostale fotografske zabilješke arhitekture, krajolika i spomeničke baštine Toše Dabca, objavljivane u stručnim knjigama i monografijama.

Jedan od razloga koji nas je naveo da iznesemo podatke s aukcijske prodaje fotografija u New Yorku jeste i taj, što je prije gotovo godinu dana bila ponuđena fotografija Toše Dabca »Zagrebački kišobran«, snimljena 1947., i to po cijeni od 2440 kuna, no ona još i danas nije našla pobudila ničiji interes.

IVANKA HORVAT

Kad je riječ o interesu naše publike za umjetničku fotografiju, možemo nažalost konstatirati da je taj oblik umjetničkog djela neopravdano marginaliziran, te da o uspjesima suvremenih majstora fotografije najčešće doznajemo iz stranog tiska ili od njih samih.

Fotografija je kao umjetnički medij kod većine naših ljudi, etablirana u tjeđnim časopisima ili dnevnim novinama i to najčešće kada fokusira društvenu ili političku senzaciju. Povijesni razvoj fotografije u

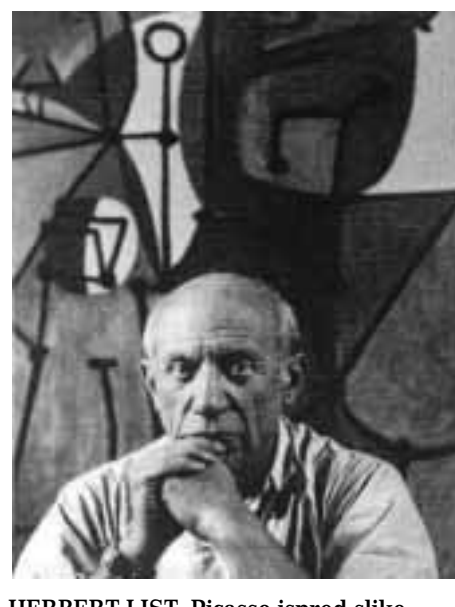
HORST P. HORST »Round the Clock«

ROBERT FRANK: »Rodeo Cowboy, Madison Square Garden«, 1955.

BARBARA MORGAN: »Marta Graham«, 1979.

HERBERT LIST: Picasso ispred slike »Kuhinja«

HORST P. HORST »Studija o slonovači« iz 1987.

IRVIN PENN: »Žena sa ružama oko ruke« iz 1950.